

VINO, LICA...

VINO

Mislim o svakidašnjim običnim stvarima i o radostima koje imamo od njih. Mislim o vinu. U ovom trenutku ne znam šta su pesnici rekli ni šta mudri ljudi misle o njemu. Ono što pesnici govore to je ko vetar, a o mišljenju ljudi ne vredi voditi računa, jer se ne živi od mudrih ljudi ni zbog mudrih ljudi, nego mimo njih i protiv njih. Ja govorim samo o stvarnim radostima koje su vešte, jer su jednom postojale. Sve ono što ja slavim ovim rečima, prošlo je jednom kroz moja čula i moju svest, obradovalo me i okrepilo i ostavilo mi misao o sebi kao jedinu stvarnost. Jedna od tih stvari je i vino.

Idući unazad u sećanju, ne mogu da vidim otkad nosim njegovu sliku i izgovaram zvučnu reč koja ga označava. To nije ono crveno vino što se vidi u nevešto naslikanom krčagu, iznad vrata krème pored koje smo išli u školu; ni ono belo koje je ostajalo u čašama, iza gosta; ni tajanstveno pričešno vino koje se više naslućuje nego poznaje. Prvo pravo vino iz moga sećanja, to je ono iz biblijske priče o milosrdnom Samarićaninu. Vino, pomešano sa uljem, kojim nepoznati prolaznik ispira rane stradalniku. Tu sam mu, čini mi se, prvi put osetio vrednost, snagu i smisao. Posle, prošla su pored mene mnoga vina ove zemlje. Slavna, negovana vina vinorodnih krajeva, što spavaju u zemljanim sudovima ili gluvim zabreklim bačvama koje ne odgovaraju na kucanje, čuvana kao eksploziv ili tajna reč. Seosko vino koje nema u svetu imena, nego samo nadimak bez slave. Plemenito vino koje se polako i pobožno prinosi stolu. Sirotinjsko vino koje radničke žene donose sa ručkom svojim muževima na građevini, koje se pije iz flaše i iza koga se nadlaničom leve ruke brišu vlažni brkovi. Opasna vina naše mladosti, uboga, lažna, divna vina đakčkih godina, koja su bila samo slika naših unutrašnjih pijanstava i zanosa i koja su prošla sa tutnjem našeg pulsa i šumom naše krvi nepovratno u zaborav, gde im je i mesto. Uspomena na jedno od tih vina ostala je ipak u meni, i nosim je kao toplinu sopstvenog tela kroz brze promene događaja i hitrih godišnjih doba.

Na jednom ostrvu u Sredozemnom moru ostala mi je nedopijena dokraja teška čaša na stolu od kamena. I danas, posle mnogo vremena, ja mogu da zagledam u tu široku čašu i da na sjajnoj površini vina vidim pergolu sa okrajkom neba i da naslutim živ i nejasan odraz moga lica i pored sebe seosku devojkicu koja govori glasom iz grudi, popravljajući kosu i izvinjavajući se: »Imamo samo sira, hleba, maslinke i vina.« — U to malo svetle tečnosti — koliko grob da se prelije — što je ostalo iza moje utoljene žeđi, ja sam nekad mogao da utopim ne samo sve što jesam, što sam bio, video i znao o životu, nego i sva vina ovoga sveta i svet sam sa svima promenama i svima stvorovima i ljudima, živim, pomrlim i nerođenim.

Dug dan na letnjem moru, vino, hleb, maslinke, i nasmejana žena sa toplim glasom koji dolazi iz grudi. Pa to je bilo mnogo više nego što je meni izgledalo da treba za moj kratak vek bez računata.

Ali šta je nedopijena čaša koju sam ostavio jednog leta na ostrvu! I u ovom trenutku u mojoj svesti ona sja i blešti zlatnim površinama do u beskraj. Pa ipak vidim, sa svakim danom sve više, kako ta pučina polagano ostaje iza mene i osećam neumoljivo jasno da je celokupno vino ove zemlje samo mrtvo, zatvoreno more iz koga treba tražiti izlaz u okeane koji nas čekaju.

Ali, još udaljujući se tako sve više i obzirujući se kao čovek koji napušta voljen i poznat kraj, mi izgovaramo iskrene, poslednje reči u slavu vina. Svi smo se na njegovoj iskri, kao na drugom suncu, ogrejali i utešili. Ko od nas nije doživeo dane kad čovek putuje sam, bežeći od jedne, manje, samoće u drugu, veću, i kad na tome putu ne sretne ništa od onoga što traži, ni živo ljudsko biće ni željenu misao, nego ostane sam sa smrtonosnom pustinjom vremena pred sobom, sa jedinom mogućnošću da ide svetom kao što buba mili oko slamke, bez izgleda, bez nade i bez vidljivog smisla; kad za jedinu hranu ima onaj gorki i tvrdi zalogač koji nikad nije pojeo, a koji mu poigrava u grlu od delinjsiva i koji samo vino može za trenutak da smekša i ukloni, I koga tada vino nije utešilo i podržalo? I ko njemu ništa ne druguje?

Ispod ovih reči javlja se nada, smela i neslućena, da će tečno i stvarno vino krte loze postati jednom samo nevidljiv miris, a zatim da će prolazan i nestalan miris zemaljskog ploda postati čist duh koji traje i vekuje na nama nepoznat način, bez kraja i promene.

Ta nada, to je ono što kao poslednje vidimo u svakom vinu dok ga držimo i dok zagrevamo prestudenu čašu toplinom svoga dlana, slušajući profan razgovor profanih ljudi. I trenutak ćutanja, dok posmatramo svetlu površinu pune čaše, u stvari je potajna,

nema zdravica toj našoj nadi. Jer, i u čaši najtamnijeg vina naziremo tanak i pokretan odblesak svetlosti, kao odškrinuta vrata u predele bez zvuka i znaka, bez lika i vida, bez svakog vina i opoja. I dok čutimo zagledani u taj odblesak, u nama pupi slutnja da sva vina ove zemlje nestaju kao kap vode na vrelom saču, da smo pijući bez mere i bez prestanka u stvari prošli žeđni ovim svetom i da ćemo se pojaviti na Istini suva grla, ginući od žeđi za jednom kapi nepoznate milosti.

LICA

Zvezdanog neba i ljudskog lica nikad se čovek neće moći nagledati. Gledaš i gledaš, i sve je viđeno a neznano, poznato a novo. Lice, to je cvet na toj biljci koja se zove čovek. Cvet koji se kreće, menja izraz od smeha, zanosa, ili zamišljenosti do beslovesne tuposti ili do nepomičnosti mrtve prirode.

Otkako znam za sebe, čovekovo lice je za mene najjače osvetljeni i najprivlačniji delić sveta koji me okružuje. Pamtim predele i gradove, i mogu da ih izazovem u sećanju kad hoću i zadržim pred sobom koliko hoću, ali ljudska lica, koja sam gledao na javi i u snu, javljaju se sama od sebe i ostaju pod mojim pogledom mučno dugo ili bolno kratko, žive pored mene ili nestaju ćudljivo i trajno, da ih više nikakav napor sećanja izazvati ne može. Biva da naiđe jedno jedino i lebdji preda mnom dugo i zaklanja ceo vidljivi svet, a biva da navale stotine, hiljade lica, kao bujica koja preli da poplavi i odnese moju svest. I dok gradove i predele gledam kroz svoj doživljaj i kao deo sebe, moj razgovor i obračun sa ljudskim licima nema kraja. U njima su za mene ucrtani svi putevi sveta, sve pomisli i sva dela, sve želje i potrebe ljudske, sve mogućnosti čovekove, sve što ga drži i diže, i sve što ga truje i ubija; sve ono o čem čovek mašta, a što retko biva ili nikad neće biti, dobiva u njima, naposlje, svoj oblik, ime i glas.

Pojedinačno ili u povorkama, ljudska lica se javljaju predamnom. Neka iskrsavaju nema, sama od sebe ili meni nepoznatim povodom, a neka se javljaju, kao na ugovoren znak, na reč ili rečenicu koja ih prati.

Seljak u zrelih godinama. Seljakovo lice isparaju i rastoče rad i brige oko zemlje, sunce i kiša, vetar i sneg. Sjecanje zuba i grč napora koji se stalno ponavljaju, žmirkanje i treptanje kojim se oči i lični mišići brane od nemilosrdne jare, od mraza ili vejavice, izbrazdaju to lice u svim pravcima i daju mu boju mrke ili zarude zemlje, nad koju se tako često naginje. Bojazan od zamke i iznenadjenja, napor da pogodi tuđe misli i planove a da ne oda pre vremena svoje, sve to udari svoj pečat na to lice. I pre nego što seljak navrší četrdesetu godinu, ono je već modelirano i završeno. Koža tvrda i mrka. Mišići se ocrtavaju vidljivo. Jabučica iskočila, vrat zboran i proširen. Oči ne gledaju, kao u mladosti, sa potpunim paralelizmom, nego svako ide malko svojim putem. Sve je izrađeno i odvojeno jedno od drugog, a iznad svega leži ravnoteža i mir zrelih godina.

Pre mnogo godina. Na obali Atlantika. Omalen vojnik nosi na desnom ramenu neeksploziviranu granatu, koju su maločas iskopali iz peska. Malo je pognut pod teretom, ali mlad i čvrst. Kao da smrt samu nosi na ramenu, on gazi što može i tiše i lakše, i korača sitno i čudno, sa nekim finim oprezom, kao po žici da ide. A lice, seljačko, tvrdo, i oplemenjeno ovim trenutkom, i prebledelo. U tom trenutkom bledilu naslućuje se i nepotpuno savladan strah i neophodnost dužnosti, želja da ne ostane dužan životu a da ne postane plen smrti.

Svi se mi, kao i sve živo, svakog trenutka borimo sa smrću. U bezbrojnim i raznoličnim izrazima, ta borba se ogleda na ljudskim licima. Svu tu ljudsku borbu video sam, sažetu i u njenom najplemenitijem vidu, na licu vojnika koji je, vršeći dužnost, nosio na ramenu neeksploziviranu granatu.

RAZGOVOR SA GOJOM

— Vidite, umetnik to je »sumnjivo lice«, maskiran čovek u sumraku, putnik sa lažnim pasošem. Lice pod maskom je divno, njegov rang je mnogo viši nego što u pasošu piše, ali šta to mari? Ljudi ne vole tu neizvesnost ni tu zakukuljenost, i zato ga zovu sumnjivim i dvoličnim. A sumnja, kad se jednom rodi, ne poznaje granica. Sve i kad bi umetnik mogao nekako da objavi svetu svoju pravu ličnost i svoje pozvanje, ko bi mu verovao da je to njegova poslednja reč? I kad bi pokazao svoj pravi pasoš, ko bi verovao da nema u džepu sakriven neki treći? I kad bi skinuo masku, u želji da se iskreno nasmeje i pravo pogleda, bilo bi još i tada ljudi koji bi ga molili da bude potpuno iskren i poverljiv, i da zbací u to poslednju masku koja toliko liči na ljudsko lice. Umetnikova sudbina je da u životu pada iz jedne neiskrenosti u drugu i da vezuje protivrečnost za protivrečnost. I oni mimi i srećni kod kojih se to najmanje vidi i oseća, i oni se u sebi stalno kolebaju i sastavljaju bez prestanka dva kraja koja se nikad sastaviti ne daju.

Kad sam živio u Rimu, jedan moj drug, slikar, naklonjen mistici, rekao mi je jednom prilikom:

— Između umetnika i društva postoji, u malom, isti jaz koji postoji između Božanstva i sveta. Prvi antagonizam samo je simbol drugog.

Vidite, to je bio njegov način izražavanja. Na više se načina može kazati istina, ali istina je jedna i drevna.

Ovakvo je Paolo, služeći se jednom fikcijom, kazivao našu zajedničku misao.

Ponekad i ja sam sebe pitam: kakav je ovo poziv? (A poziv jeste, jer kako bi inače mogao ispuniti ceo život jednog čoveka i doneti mu tolika zadovoljstva i tolika stradanja?) Kakva je ovo neodoljiva i nezajajžljiva težnja da se iz mraka nepostojanja ili iz tavnice koju predstavlja ova povezanost svega sa svime u životu, da se iz toga ništavila ili iz tih okova otima komadić po komadić života i sna ljudskog i da se uobličuje i utvrđuje »zauvek«, krtom kredom na prolaznoj hartiji?

Šta je nekoliko hiljada naših ruku, očiju i mozgova prema beskrajnom carstvu od kojeg u jednom stalnom, instinktivnom naporu odbijamo sitnu parčad? Pa ipak, taj napor koji većini ljudi, i s pravom, izgleda bezuman i sujetan, ima nečeg od velikog nagorskog uporstva kojim mravi podižu mravinjak na prometnom mestu, gde je unapred osuđen da bude razrovan ili pregažen.

Po proklesoj mucu i neuporedivoj draži ovoga posla, mi osećamo jasno da od nekog nešto otimamo, uzimajući od jednog tamnog sveta za drugi neki koji nam je nepoznat, prenoseći iz ničega u nešto što ne znamo šta je. Zato je umetnik »izvan zakona«, odmetnik u višem smislu reči, osuđen da natčovečanskim i bezizglednim naporima dopunjuje neki viši, nevidljivi red, remeteći ovaj niži, vidljivi, u kom bi trebalo da živi celinom svoga bića.

Mi stvaramo oblike, kao neka druga priroda, zaustavljamo mladost, zadržavamo pogled koji se u »prirodi« već nekoliko minuta docnije menja ili gasi, hvatamo i izdvajamo munjevitete pokrete koje nikad niko ne bi video i ostavljamo ih, sa svim njihovim tajanstvenim značenjem, očima budućih naraštaja. I ne samo to. Mi svaki taj pokret i svaki pogled pojačavamo jedva primetno za jednu liniju ili jednu nijansu u boji. To nije ni preterano ni lažno i ne menja, u osnovi, prikazani fenomen, nego živi uz njega kao neki neprimetan ali stalan pečat i dokaz da je ovaj predmet po drugi put stvoren za jedan trajniji i značajniji život, i da se

da može neko tako da stvara i rastvara svetove iznad i ispod plana na kome živi. Sasvim drugojače sadelan i sklopljen, ja nisam nikad mogao ući u njegov način osećanja i izražavanja. Jer ja sam i tada osećao, kao što danas znam, da je sve što postoji jedna jedina stvarnost, a da nas samo naši instinkti i nejednake reakcije naših čula zavode da u mnogostrukosti pojava kojima se ta jedina stvarnost objavljuje vidimo izdvojene i zasebne svetove, različite po osobinama i po suštini. A ništa ne postoji od svega toga. Postoji samo jedna stvarnost sa većinom plinom i osekom nama samo delimično poznatih a uvek nesumnjivo istih zakona.

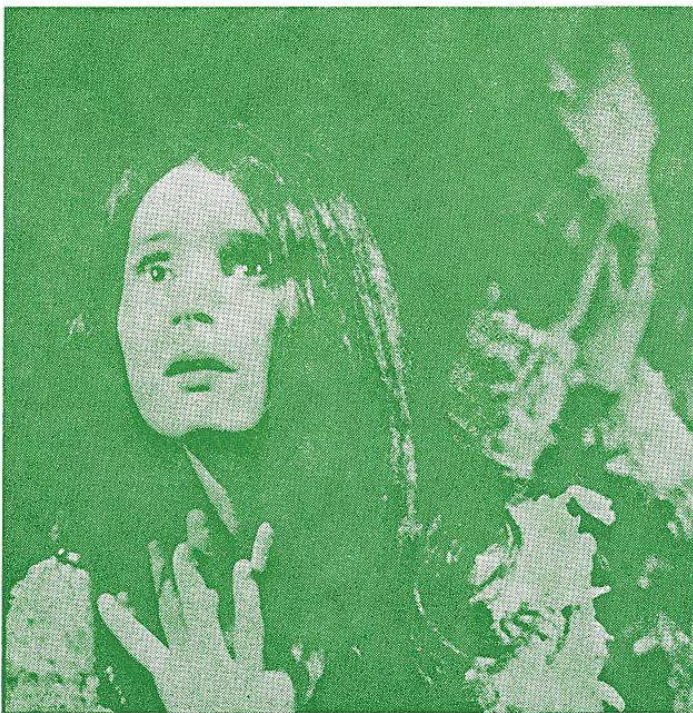
Kad bih hteo da padam u grešku i da zamenjujem proizvoljno uzroke sa posledicama, ja bih mogao za Paolovu tezu o antihrištovskom pozvanju umetnika-tvorca naći novih i značajnih dokaza. Samo što ja iz tih činjenica ne povlačim zaključke slične njegovima. Ja ne stvaram uopšte nikakve zaključke. Ali vidim činjenice. Paolo je govorio: umetnik je proklet, jer je, kao što vidite, takav i takav. Ja se ograničavam da kažem: umetnik je takav i takav. I tu se slažem u svemu sa njim.

Ja sam u teškim trenucima video svu bedu neukih moćnika, »ljudi od dela«, kao i nesposobnost, slabost i zbunjenost sveta od pera i nauke. Video sam principe i sisteme koji su izgledali čvršći od granita kako se razilaze kao magla pred ravnodušnim ili zlučim očima svetine, a do malčas uistini maglu kako se pred tim istim očima krutne i izgrađuje u neprikosnovene i svete principe, čvršće od granita. A video sam i smrt i bolest i ratove i bune. I pred svima tim ja sam se pitao koji je smisao tih promena, koji je plan po kome se sve to dešava, i koji je cilj kome vodi. I ma koliko da sam gledao, slušao i razmišljao, ja nisam našao ni smisla ni plana ni cilja svemu tome. Ali sam došao do jednog negativnog zaključka: da naša lična misao u svom naporu ne znači mnogo i da ne može ništa; i do drugog pozitivnog: da treba oslušivati legende, te tragove kolektivnih ljudskih nastojanja kroz stoleća, i iz njih odgonetati, koliko se može, smisao naše sudbine.

Ima nekoliko tačaka ljudske aktivnosti oko kojih se kroz sva vremena, sporo i u finim naslagama, stvaraju legende. Zbunjivan dugo onim što se neposredno dešavalo oko mene, ja sam u drugoj polovini svoga života došao do zaključka: da je uzaludno i pogrešno tražiti smisao u beznačajnim a prividno tako važnim događajima koji se dešavaju oko nas, nego da ga treba tražiti u onim naslagama koje stoleća stvaraju oko nekoliko glavnijih legendi čovečanstva. Te naslage stalno, iako sve manje verno, ponavljaju oblik onog zrna istine oko kojeg se slažu, i tako ga prenose kroz stoleća. U bajkama je prava istorija čovečanstva, iz kojih se da naslutiti, ako i ne potpuno otkriti, njen smisao. Ima nekoliko osnovnih legendi čovečanstva koje pokazuju ili bar osvetljavaju put koji smo prevalili, ako ne i cilj kome idemo. Legenda o prvom grehu, legenda o potopu, legenda o Sinu čovečijem, raspelom za spasenje sveta, legenda o Prometeju i o ukradenoj vatri...

— Verujte mi da sam video sve i da nisam neosetljiv ni budala kad se ničemu ne čudim i kad me ništa ne uzbuđuje, nego da imam pravo na to. Ja sam to pravo iskupio time što sam video sve. A treba videti mnogo da bi se sagledalo sve. Video sam prirodu, video sam društvo. Ah, društvo! Znam mu zakone kristalizacije, toliko proste da nas zbunjuju i da će nas zbunjivati daveka. Čujem mu hod koji je i pored velikog šumora i lomljave samo tapkanje u mestu. Znam sirotinju, strpljivu, mirnu masu. Znam pobunjene, ljude koji idu protiv struje, zlikovce, prosjake, javne žene. Znam kraljeve i prinčeve, naše i strane. Znam generale i ministre, španske i francuske, i što je više, znam narednika koji miriše na kaiš i pomadu za brkove. Sve to znam i sve to nije teško poznati i razumeti. (Ja sam naslikao dosta ljudi, razno-raznih. A ja kad portretišem čoveka, ja mu vidim minut rođenja i smrtni čas. I tako su ta dva trenutka blizu jedan drugom da ne ostaje, stvarno između njih mesta ni za šta, ni za jedan dah ili pokret.) Ali ono pred čim se mora zaustaviti i pred čim se ostaje u svetom nerazumevanju i nemom poštovanju, to je svet misli. Jer svet misli, to je jedina stvarnost u ovom kovitlanju pričica i aveti koja se zove stvarni svet. I da nema misli, moje misli koja ostvaruje i podržava lik koji radim, sve bi se survalo u ništavilo iz kojeg je i izišlo, bednije od sasušene, opale boje i platna koje ništa ne prikazuje.

Živeći među ljudima, ja sam se pitao stalno zašto je sve što je misaono i duhovno u našem životu tako nemoćno, bez odbrane i nepovezano u sebi, tako zazorno društvu svih vremena i tako strano većini ljudi. I došao sam do ovog zaključka. Ovaj svet je carstvo materijalnih zakona i animalnog života, bez smisla i cilja, sa smrću kao završetkom svega. Sve što je duhovno i misaono u njemu, našlo se tu nekim slučajem, kao što se civilizovani brodolomci sa svojim odelom, spravama i oružjem naderu na dalekom ostrvu sa posve drugom klimom, naseljenom zverovima i divljacima. Zato sve naše ideje nose čudan i tragičan karakter predmeta koji su spasenji iz brodoloma. One nose na sebi i znake zaboravljenog drugog sveta iz koga smo nekad krenuli, katastrofe koja nas je ovde, dovela, i stalne, uzaludne težnje da se novom svetu prilagodje. Jer, one su u neprestanoj borbi sa tim novim, njima u suštini protivnim svetom u kom su se obrele, i u isto vreme u stalnom preobražavanju i prilagođavanju tome svetu. Otud je svaka velika i plemenita misao stranac i patnik. Otud neizbežna tuga u umetnosti i pesimizam u nauci.

to čudo desilo u nama, lično. Po tom višku koji nosi svako umetničko delo kao neki trag tajanstvene saradnje između prirode i umetnika, vidi se demonsko poreklo umetnosti. Postoji legenda da će Antihrist, kada se bude pojavio na zemlji, stvarati sve što je i Bog stvorio, samo sa većom veštinom i sa više savršenstva. Njegove pčele neće imati žaoke i njegovo cveće neće tako brzo venuti kao što vene ovo u našoj prirodi. Time će on namamiti lakome i lakoverne. Možda je umetnik preteča Antihrista. Možda se hiljade i hiljade nas »igramo Antihrista«, kao što se deca, usred mira, igraju rata.

Ako je Bog stvorio i učvrstio oblike, umetnik je onaj koji ih stvara za svoj račun i utvrđuje ponovo; falsifikator, ali nezainteresovan falsifikator po instinktu, i zato opasan. Umetnik je tako tvorac novih, sličnih ali ne jednakih pojava i varljivih svetova po kojima ljudsko oko može da se šeta sa uživanjem i ponosom ali kroz koje se, pri bližem dodiru, propada odmah u ambis ništavila.

To je bila velika teorija moga druga Paola, Italijana sa slavenskom krv i žilama. Treba biti sklon maštanju i mistici kao što je on bio, pa sve to sročiti ovako. Za mene je bilo zanimljivo